

Szakmai beszámoló az NKA 208188/00039 sz. pályázata teljesítéséről

URBS Várostörténeti Évkönyv XVIII. kötetének megjelentetése

Budapest Főváros Levéltára az MTA Történettudományi Bizottság Várostörténeti Albizottságával és az Urbs Magyar Várostörténeti Évkönyv szerkesztőségével közösen adja ki az URBS Magyar Várostörténeti Évkönyvet. A sorozat első kötete 2006-ban jelent meg, és az elmúlt, lassan két évtizedben a hazai és a Kárpát-medencei várostörténeti kutatások egyik legfontosabb fórumává vált.

Budapest Főváros Levéltára, az MTA Történettudományi Bizottság Várostörténeti Albizottsága, valamint az Urbs Várostörténeti Évkönyv szerkesztősége 2023. november 14-én és 15-én tartotta a IX. Magyar Várostörténeti Konferenciát, amely a „Fővárosok – fő városok. Az uralkodói székhelyek és fővárosok szerepének változásai a Kárpát-medencében a középkortól a modern korig” címmel jelzett témát járta körül. A tudományos tanácskozás témaválasztása szervesen kapcsolódott Buda, Pest és Óbuda egyesítésének 150. évfordulójához, és célja a fővárosi szerepkörök fogalmi, időbeli és térbeli változásának áttekintése volt a történeti Magyar Királyság, illetve Magyarország mindenkori határain belül. Az évkönyv jelen kötete – terjedelmi okokból – a konferencián elhangzott előadások alapján született válogatott tanulmányok első részét foglalja magába; a második, elsősorban Erdéllyel, továbbá a dualizmus utáni időszakokkal foglalkozó tanulmányokat a következő, 19. kötetben fogjuk közölni.

Jelen kötet egyúttal tisztelgés a középkori Buda-Pest történetének, régészetének és helyrajzáinak 2024-ben elhunyt jeles kutatója, Végh András előtt is, tőle búcsúzik Szende Katalin írása. A kötetben szereplő, középkorral és kora újkorral foglalkozó tanulmányok szinte mindegyike hivatkozik Végh András munkáira.

A nyitóelőadást Ferdinand Opll, a Bécsi Városi és Tartományi Levéltár nyugalmazott igazgatója és neves várostörténész tartotta, aki a főváros fogalmát az ókortól napjainkig tekintette át. A német nyelven elhangzott előadást magyar fordításban adjuk közre.

Az ezt követő tanulmányok a középkori Magyar Királyság fővárosaira vonatkozó újabb kutatások eredményeit mutatják be. A középkorban még többnyire nem beszélhetünk egyetlen uralkodói központról, az udvartartás nem egyetlen székhelyen gyűlt össze. A blokk nyitó írása Zsoldos Attila tollából az uralkodói udvar többközpontúságát vizsgálja az Árpád-korban és az Anjou-kor első évtizedeiben. Buda kitüntetett fővárosi szerepkörét Zsigmond király szilárdította

meg, akinek jelenlétét és intézkedéseit Szende Katalin mutatja be. Hangsúlyozza, hogy a király nemcsak kihasználta Buda kitűnő adottságait, de erősítette is ezeket, és fővárosának fejlesztésével saját rangját kiemelte az európai uralkodók között. A központi funkciók közül Gyöngyössy Márton a pénzverés és a főváros viszonyát követi nyomon a kora Árpád-kortól a középkor végéig, numizmatikai adatok alapján. Megállapítja, hogy 1470-ig a központi ellenőrzés igénye az uralkodó székhelyéhez kapcsolta a főpénzverdét, felülírva a gazdaságossági szempontokat. Horváth Péter hosszú távú, a római kortól a 20. századig terjedő áttekintése Óbuda szerepének változásait mutatja be az Óbudai Múzeum új állandó kiállítása tükrében.

A kora újkorban már a legtöbb európai országnak egyetlen székhelye, fővárosa volt. Magyarország esetében azonban korántsem ilyen egyértelmű a helyzet. Pálffy Géza tanulmánya amellet érvel, hogy Buda 1541. évi oszmán kézre kerülése után a „hiányzó” főváros helyére mind a királyság, mind az újonnan létrejött Erdélyi Fejedelemség, mind a Hódoltság területén új (fő)városok, uralkodói rezidenciák és kormányzati-igazgatási központok léptek, amelyek kisebb-nagyobb mértékben megosztva vették át Buda központi szerepköreit. Kenyeres István írása ezt kiegészítve és a főváros definícióját is tárgyalva megállapítja, hogy Buda a magyar politikai elit gondolkodásában a hódoltság idején is visszavágyott, virtuális vagy szimbolikus magyar fő- és rezidenciaváros maradt. A szerepkörök, a „császári Bécs, királyi Buda, koronázó Pozsony” hármasságát elemzi G. Etényi Nóra a 17. század végi nyomtatványok, főként a Német-római Birodalomban megjelent, a visszafoglaló harcokat és az azt követő országgyűlést és koronázást bemutató röplapok városábrázolásai alapján. A fokozatos visszarendeződést tárgyalja Géra Eleonóra, aki Buda ismételt fővárossá válásának évszázados folyamatát követi nyomon 1686 és 1792 között.

A kötet harmadik nagyobb egysége „az ország közepén” kívüli, de valamilyen szempontból fővárosnak, vagy legalábbis fő városnak tekinthető központokkal foglalkozó írásokból áll. Lovas Eldina és Varga Szabolcs a Horvát Királyság fővárosa, Zágráb népességének és térszerkezetének vizsgálatával és a nemzeti reprezentációban betöltött szerepével foglalkozik a török kiűzése és az I. világháború vége közti időszakban. Tózsza-Rigó Attila és Vesztróczy Zsolt Pozsony központi feladatköreit tárgyalják. Tózsza-Rigó a 16. század második felében és a 17. században megfigyelhető felemás helyzetet, a részleges közigazgatási központ, országgyűlési helyszín és koronázó város szerepkörök mellett a tartós uralkodói jelenlét hiányát veszi szemügyre. A város számadáskönyveinek adatai alapján megállapítja, hogy maguk a pozsonyiak sem tekintettek városukra tényleges fővárosként. Vesztróczy tanulmánya egy jóval későbbi időszakra, a reformkori pozsonyi országgyűlések idejére helyezi a hangsúlyt, amikor már minden más szempontból Buda,

illetve Pest vette át a vezető szerepet. Fő forrásai Jókai Mór művei, amelyek írójuk ifjúkori személyes tapasztalatai alapján rajzolják meg Pozsony képét a diéták idején. Végezetül Fazakas László egy harmadik fő város, Kolozsvár dualizmus kori fővárosi tudatát vizsgálja.

A válogatott tanulmányok után a Műhely rovatban Nagy Jánosnak a Pest város fejlesztésében és szépítésében elvülhetetlen szerepet játszott Boráros János (1756–1834) várospolitikusról írt tanulmánya olvasható. Boráros életének és munkásságának eredményei kevésbé ismertek a várostörténeti irodalomban és közgondolkodásban: sokszor ezek az információk is téves, nem megbízható forrásokon alapszanak. A szerző főként a Budapest Főváros Levéltárában található források és a korabeli sajtó segítségével Boráros János életpályáját vázolja fel, egyúttal a vele kapcsolatos félreértéseket is tisztázza.

A kötet hat várostörténeti munkáról írott recenziót tartalmaz, végül a tanulmányok német és angol nyelvű összefoglalói zárják a kiadványt.

Az NKA Könyvtárak és Levéltárak Kollégiuma által nyújtott támogatást olvasószerkesztésre, nyomdai előkészítésre (tördelés) és a nyomdaköltség egy részére fordítottuk.

Urbs Magyar Várostörténeti évkönyv XVIII. (2023) szakmai és nyomdai paraméterei:

Kiadó: Budapest Főváros Levéltára

Felelős kiadó: Kenyeres István

Kiadás éve: Budapest, 2024

Formátum: B5 165 x 235 mm

Terjedelem: 452 oldal

Papír: Belív: 80 g/m² ofszet

Borító: 300 g/m² matt műnyomó/egy oldalon matt fólia

Színek: Belív 1+1, illetve 16 oldal 4+4

Borító: 4+0

Példányszám: 450 db

Kötés módja: PUR ragasztó kötve

A pályázati beszámoló megtekinthető:

<http://hungaricana.hu/hu/nka-palyazati-beszamolok/>

<http://bparchiv.hu/statikus/palyazati-beszamolok>

Budapest, 2025. január

Dr. Fazekasné Toma Katalin
főosztályvezető-helyettes

